

Орися ГОЛУБЕЦЬ (Львів)

Гаївки в дослідженні Володимира Гнатюка

Одним із завдань, що поставив перед собою визначний український учений-народознавець В.Гнатюк (1871-1926), було комплексне фольклорно-етнографічне дослідження Галичини й вивчення різних поетичних жанрів, серед них значне місце зайняли гаївки, видання яких він здійснив у 1909 році [1].

Перші записи гаївок В.Гнатюк зробив у селах Коропець (1891) і Григорів (1889, 1890), колишнього Бучацького повіту. Вони, як і записи інших жанрів, засвідчують, що головними засадами збирацького методу вченого були "філологічна точність і абсолютна повнота запису безпосередньо з уст оповідача чи співака, запровадження фонетичного письма для передачі усіх морфологічних і фонетичних особливостей мови" [12, 12], наведення паспортних даних (час, місце запису, прізвище записувача). Цього він вимагав і від збирачів фольклору на місцях, які надсилали йому кореспонденцію, зокрема, і до збірника гаївок.

Однією із заслуг В.Гнатюка було виділення серед інших народних термінів назви «гаївка», як найбільш поширеної й найчастіше вживаної на теренах Галичини. Його видання було своєрідним підсумком збирання й видання гаївок у Галичині за час XIX-початку XX століття. За широтою охоплення матеріалу (171 текст гаївок (без варіантів) і 13 риндзівок), поданням описів виконання, мелодій, а також бібліографії публікацій варіантів ця праця не має собі рівних серед українських видань весняної обрядовості. У ній тексти гаївок поділено на групи за виконанням: на двохорові, однохорові з іграми (старші за походженням), однохорові гаївки без ігор. Ці, в свою чергу поділено тематично: "привіт весні; утіха з гаївки; знесення панщини; жарти і дотинки; любов, родина і окружене" [1]. В.Гнатюк розробив наукові принципи систематизації та опрацювання фольклорних текстів гаївок для публікації, поділив гаївки на гнізда за змістовими мотивами, подав основні тексти, до них варіанти з незначними змінами, а також паралелі з друкованих джерел. Тексти й принципи систематики матеріалу цього збірника значною мірою прислужилися для пізнішого видання "Ігри та пісні" [2, 51-304], частина записів передрукована у збірнику "Календарно-обрядові пісні" [10, 21-112]. Високо оцінили збірник Дм. Зеленин, Ф.Колесса, О.Дей, О.Чебанюк, Б.Романенчук, дослідники життя та діяльності вченого

М.Яценко [13, 194], М.Мушника [6, 78].

Теоретичні судження щодо особливостей побутування гаївок та їх жанрових ознак висловив учений у передмові до видання [1, 1-15]. Тут дослідник охарактеризував основну тематику цих пісень, вказав традиційні основні хореографічні фігури виконання (коло, сліпс, кривий танець), зазначив, що головними виконавцями гаївок є дівчата [1, 1]. В.Гнатюк констатував, що гаївки як жанровий різновид виділяються щодо часу виконання: "Гаївки співають у нас включно в часі великодних свят на цвинтарі коло церкви" [1, 1]. Визначав цю часову приуроченість як одну з прикметних ознак видової специфіки гаївок: Термін «веснянка» обіймає ширший цикл пісень, "гаївка" — вузький. Веснянку співають у російській Україні цілу весну, гаївку в нас — як уже зазначено — лише на Великдень" [1, 2]. Це визначення повторив Ф.Колесса [5, 50], а за ним й інші дослідники.

Відмінності між власне веснянками й гаївками, що їх зауважив В.Гнатюк [1, 2], особливо видно на новочасному (XIX—XX ст.) етапі побутування й функціонування в системі української весняної обрядової поезії. Якщо термін "веснянка" вживали в широкому значенні, стосовно всього чи більшої частини комплексу традиційної весняної обрядовості, то, без сумніву, гаївки належать до цього комплексу, є його складовою частиною. Часто цитована думка В.Гнатюка, що "не кожному веснянку можна зачислити до гаївок, хоч кожна гаївка є веснянкою" [1, 2], є слушною.

З погляду змісту, форми, функціональної заданості, обрядового характеру, часу виконання й виконавців гаївки мають багато спільного з іншими циклами весняної обрядової поезії українців, а також росіян, білорусів та інших слов'ян. Особливо близькі вони і в непоодиноких випадках текстуально ідентичні зі східноукраїнськими веснянками, зокрема, хороводними. Безсумнівними є їх спільні генетичні витоки. Але якщо веснянки у ряді ознак консервативніше зберегли свій первісний характер (виконання в широкий проміжок весняної пори на вулицях, майданах, на луках, над рікою, в лісі тощо), то гаївки зазнали більш суттєвих змін: час їх виконання зведений здебільшого до Великодніх свят, місце — до церковного подвір'я-цвинтаря. На шляху від давнини до сучасності гаївки виявили більшу, ніж веснянки, схильність до розвитку ігрового елемента, модифікації репертуару й поповнення його новотворами.

Отже, цілком очевидним є те, що низкою своїх прикмет гаївки вирізняються з-поміж інших циклів української обрядової весняної пісенності, мають у їх ряді своє місце і свою часову й

функціональну приуроченість, свої певні змістові і формальні ознаки. В цьому смислі цілком підтверджується справедливність основної тези видатного нашого народознавця: "Гаївки — се окремий рід обрядових пісень, не численних щодо кількості, але визначних своїм складом, змістом і мелодіями" [1, 1].

Твердження В.Гнатюка, що "назва "гаївка, гаївки" знана й уживана лише в Галичині" [1, 2], послужило авторитетною основою для визначення гаївок фольклористами, як галицького явища. [11, 197-198; 10, 7]. Насправді, територія поширення і найкращого збереження гаївок та їх назви з локальними різновидами визначається не лише Галичиною, а й теренами Східного Поділля і південними районами Буковини [9, 76]. Підтвердження побутування гаївок на Східному Поділлі знаходимо в збірках гаївок фольклориста й етнографа з Поділля Андрія Димінського [4, 1-33], та Ф.Сенгалевича [8, 9-15]. Сам термін "гаївка" автор виводить від слов'янського "гай", при цьому полемізує з О.Партицьким, що виводив цю назву з індійської мови. Зауважимо, що, незважаючи на пізніші досліди й гіпотези (В.Щурата, Я.Рудницького [7], О.Зілинського [14], і інших) учені — мовознавці не дійшли остаточної думки у походженні слова і вважають його неясним. [3, 451].

Вже на початку ХХ ст. В.Гнатюк відзначив тенденцію виконання різних пісень на гаївках: "Гаївки починають помалу забуватися і се можна сконстатувати на різних записах, які представляють лише уривки... Але потреба співання не зменшується, через те замість гаївок починають співати першу ліпшу пісню з краю, яка трафиться" [1, 11] і подав список таких пісень [1, 11-14]. У коментарі до гаївок про панщину вчений вказує, що ці пісні є писемного і нового походження, але через те, що їх співають на Великдень разом із гаївками, то він змушений їх тут помістити. [1, 155]. З часом ця тенденція призвела до функціональної приуроченості виконання пісень різних жанрів на гаївках, що особливо відчутно в останнє десятиліття ХХ ст.

Окремо виділяє В.Гнатюк риндзівки, вказуючи на особливості їхнього виконання і колядковий характер, подібність із звичаями поляків, білорусів. Помилково дослідник зарахував до риндзівок пісні, що виконуються як гаївки, але мають колядковий розмір (5+5). [1, 239(№179); 241-245(№182); 245-248(№183)].

Виданням збірника "Гаївки" В.Гнатюк фактично започаткував наукове осмислення гаївок як своєрідного явища українського фольклору.

Література:

1. Гнатюк В. Гаївки // Матеріали до української етнології - Львів, 1909.-Т.12.-249с.
2. Дей.О. Ігри та пісні (весняно - літня поезія трудового року) // Упоряд., передмова і примітки О.І.Дея. -К.,1963.-672с.
3. Етимологічний словник української мови. -К., 1982 -Т -632 с.
4. Збірка пісень А.Димінського 7-ма. Гаївки числом 90// Інститут рукописів центральної наукової бібліотеки ім. Вернадського - Ф-1, -Од зб. 1491. -Арк. 1-33
5. Колесса Ф. Українська усна словесність. -Львів, 1938 -645с.
6. Мушинка М. Володимир Гнатюк. // Записки НГШі Париж-Нью-Йорк-Сідней-Торонто. 1987.-Т.207.-332с
7. Рудницький Я. Українська "ягїлка" //Науковий збірник Українського вільного університету.-Мюнхен,1948 -Т 5 -С 161-167.
8. Сенгалевич Ф. Гаївки // Бюлетень етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук -К., 1930. - № 12. - С 9-15.
9. Фружинська О. Ареал побутування гаївок // Народознавчі зошити -Львів, 1998. № 1. -С 72-76.
10. Чебанюк О. Календарно - обрядові пісні //Упоряд., передмова О.Ю Чебанюк -К., 1987.-392с
11. Шумада Н.С. Гаївка // Восточно - славянскій фольклор. Словарь научной и народной терминологии. -Минск, 1993. -С.197-198.
12. Яценко М. Феноменально щасливий збирач // Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка.-К., 1971.-324с.
13. Яценко М. Володимир Гнатюк. -К., 1964 -
14. Zilynskij O. O nбzvu jargnich pisni v ukrajinskij Halim// Иесkoslovenska rusistika. 1956.-№ 3.-S.403-409.